

מכירת יוסף – "איך יתפוס השכל זה הדבר?!"

הקדמה

אחד הסיפורים הקשים ביותר מבחינה מוסרית בספר בראשית הוא סיפור מכירת יוסף. התורה מספרת שאחי יוסף שנאוהו מפני שאביהם אהב אותו יותר מהם. אחר כך, כאשר יוסף חלם שאחיו משתחווים לו וסיפר זאת לאחיו, גרמו חלומותיו ודבריו שהאחים ישנאו אותו ויקנאו בו עד כדי כך שהם רצו להורגו! לבקשת ראובן הם הסכימו שלא להורגו, אלא "רק" לזורקו לבור, ולבסוף מכרוהו לישמעאלים! כיצד יתכן שהאחים – שבטי י-ה – התנהגו בצורה כזו?!

כבר שאל השל"ה הקדוש¹: "מעלת השבטים גדולה עד מאד, שבודאי מעלתם יותר ממעלת מלאכי השרת... איך יתפוס השכל זה הדבר שבני עליה כאלה יעשו ביחד העבירה הגדולה שבכל העבירות שבעולם, דהיינו רציחה, ודימו להרוג את יוסף, ובפרט להרוג איש צדיק, עמוד יסוד עולם! ודבר כזה אינו עושה אפילו רשע גדול העובר על כמה עבירות חמורות, מונע את עצמו מלרצוח אפילו קטן שבישראל!"

כעין זה שאל הספורנו² על מכירת יוסף: "ענין המכירה וסיבתה על ידי צדיקי הדור. איך נועדו יחדיו בענין רע כזה?!"

כשמתבוננים היטב בפרשה כולה, רואים שמלבד הקשיים המוסריים הנזכרים, ישנם קשיים נוספים רבים, הן קשיים מוסריים, והן קשיים מפשט הפסוקים.

כך נאמר בפרשה:

יח. ויראו אתו מרחק, ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו.
יט. ויאמרו איש אל אחיו: הנה בעל החלמות הלזה בא.
כ. ועתה לכו ונהרגהו ונשלקהו באחד הברות, ואמרנו חיה רעה אכלתהו, ונראה מה יהיו חלמתיו.
כא. וישמע ראובן ויצלהו מידם, ויאמר: לא נכנו נפש.
כב. ויאמר אלהם ראובן: אל תשפכו דם, השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו, למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו.
כג. ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו ויפשיטו את יוסף את כתנתו, את כתנת הפסים אשר עליו.
כד. ויקחהו וישלכו אתו הברה, והבור רק אין בו מים.

¹ בחלק "תורה שבכתב", בדרוש לפרשות וישב מקץ ויגש: "צאן יוסף".
² בספר המפתח פרשת וישב.

כה. וישבו לאכל לחם, וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד, וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט, הולכים להוריד מצרימה.

כו. ויאמר יהודה אל אחיו: מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו.

כז. לכו ונמכרנו לישמעאלים, וידנו אל תהי בו, כי אחינו בשרנו הוא, וישמעו אחיו.

כח. ויעברו אנשים מדינים סחרים, וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור, וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף, ויביאו את יוסף מצרימה.

כט. וישב ראובן אל הבור, והנה אין יוסף בבור, ויקרע את בגדיו.

ל. וישב אל אחיו ויאמר: הילד איננו ואני אנה אני בא.

לא. ויקחו את כתנת יוסף, וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם.

לב. וישלחו את כתנת הפסים, ויביאו אל אביהם ויאמרו: זאת מצאנו, הכר נא: הכתנת בנך הוא אם לא.

לג. ויכירה ויאמר: כתנת בני, חיה רעה אכלתהו, טרף טרף יוסף.

לד. ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו, ויתאבל על בנו ימים רבים.

לה. ויקמו כל בניו וכל בנתיו לנחמו וימאן להתנחם, ויאמר: כי ארד אל בני אבל שאלה, ויבך אתו אביו.

לו. והמדינים מכרו אתו אל מצרים, לפוטיפר סריס פרעה שר הטבחים.

א. שיטת רש"י

על המילים "וישמעו אחיו" (לז, כז) כתב רש"י: "וקבילו מניה, וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון: 'וישמע יעקב אל אביו' (בראשית כח, ז), 'נעשה ונשמע' (שמות כד, ז), מתורגם: 'נקבל', וכל שהיא שמיעת אוזן, כגון: 'וישמעו את קול ד' אלקים מתהלך בגן' (בראשית ג, ח), 'ורבקה שמעתי' (שם כז, ה), 'וישמע ישראל' (שם לה, כב)... כולן מתרגם: 'ושמעו', 'ושמעתי' ושמעו'..."

על פסוק כ"ח כתב רש"י: "ויעברו אנשים מדינים – זו היא שיירה אחרת, והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה".

"וימשכו – בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים, והישמעאלים למדינים, והמדינים למצרים"³.

1. שאלות על שיטת רש"י מפשט הפסוקים

על פירוש רש"י שהאחים מכרו את יוסף יש לשאול מספר שאלות:

1. כיצד ניתן לפרש שהאחים הם שמכרוהו? והרי כתוב במפורש: "ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים!"

³ גם ר' שמואל בן חפני גאון, ר' אברהם בן הרמב"ם ורד"ק כתבו שהאחים הם שמכרו את יוסף (ולא התייחסו לפירוש המילים "וישמעו אחיו"), וכן מובן מדברי הספורנו כאן ורמב"ן שנראה לקמן, ומקורם בדברי חז"ל במדרשים רבים.

הנושא בפסוק הוא האנשים המדינים הסוחרים, ועליהם נאמר שהם עברו ומשכו והעלו את יוסף מן הבור ומכרוהו לישמעאלים, ואילו האחים כלל לא נזכרו בפסוק זה!⁴

2. הכתוב אומר: "וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור, ויקרע את בגדיו. וישב אל אחיו ויאמר: הילד איננו ואני אנה אני בא". וקשה: הרי לפני כן האחים מכרו את יוסף, ומדוע ראובן הלך אל הבור, ומדוע היה מופתע כאשר גילה שיוסף איננו בבור?⁵

3. כשיוסף אסר את האחים באשמת ריגול הם אמרו: "אבל אשמים אנחנו על אחינו, אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו, על כן באה אלינו הצרה הזאת" (מב, כא). האחים הזכירו רק שיוסף התחנן על חייו כאשר זרקו אותו לבור, אך לא הזכירו כלל את עצם המכירה!⁶

4. כשהיה דובר עם יוסף לאחר שהגביע נמצא באמתחת בנימין, אמר לו: "ונאמר אל אדני: יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן, ואחיו מת" (מד, כ). והרי יוסף לא מת, אלא הם מכרוהו!

5. "מדוע לא הכירוהו במראה ובדבור, ובבנימין שאמר לו: 'אלקים יחנך בני' (מג, כט), ובמשאת חמש ידות שלו (שם, לד), ובמה שהושיבם לפניו 'הבכור כבכרתו והצעיר כצערותיו' (שם, לג)" (חזקוני לו, כח)?

2. שאלות מוסריות על האחים לשיטת רש"י

לשיטת רש"י מתעוררות גם שאלות מוסריות קשות ביותר על האחים. נתמקד בשלב זה בשאלות המוסריות המתעוררות ממכירת יוסף ואילך:

1. כפי שכבר נשאלה השאלה בהקדמה, כשראובן אמר לאחיו שלא לשפוך דם הם קיבלו את דבריו, אבל אחר כך הם מכרו אותו! דבר זה הוא חטא חמור ביותר, כמו שכתוב בפרשת משפטים (כא, טז): "וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת!"
2. כיצד יתכן שהאחים שיקרו ליעקב בהטבלת הכותונת בדם ובשליחתה ליעקב ובאמירתם לו: "זאת מצאנו", כשהם עצמם מכרוהו?⁷
3. כיצד היו האחים מסוגלים לראות את צערו של יעקב אביהם עשרים ושנים שנה, ולא הלכו לחפש את יוסף ולהשיבו לאביו?⁸

⁴ שאלה זאת רמוזה בדברי הרשב"ם והחזקוני לו, כח.

⁵ שאלה זאת רמוזה בדברי החזקוני לו, כח.

⁶ עיין ברבנו בחיי מב, כא ועיין גם ברמב"ן וב"אור החיים" הקדוש שם ובספר המפתח לספורנו פרשת מקץ.

⁷ גם שאלה זאת רמוזה בדברי החזקוני לו, כח.

⁸ גם שאלה זאת רמוזה בדברי החזקוני לו, כח.

3. תשובות על השאלות מפשט הפסוקים

על רוב השאלות שנשאלו מפשט הפסוקים כבר ענה רש"י עצמו:

1. על השאלה הראשונה ענה רש"י: "ויעברו אנשים מדינים – זו היא שיירה אחרת, והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה".
"וימשכו – בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים, והישמעאלים למדינים, והמדינים למצרים".
אם כן לפי רש"י המילים "וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור" מתייחסות לאחים, הנזכרים בפסוק הקודם, ואילו המילים "ויעברו אנשים מדינים סוחרים" מלמדות אותנו על כך שהישמעאלים מכרו את יוסף למדינים!
אבל יש לשאול, שבפסוק נזכרת רק מכירה אחת – לישמעאלים, ולא נזכרת מכירה של הישמעאלים למדינים! ועוד שלפי רש"י היו המילים "ויעברו אנשים מדינים סוחרים" צריכות להיות כתובות **בסוף הפסוק, אחרי המכירה של האחים לישמעאלים**, ולא לפניו!⁹

כתב על כך הרא"ם: "אף על פי שלא הוזכר כאן אלא ויעברו אנשים מדינים סוחרים, ולא שמכרום להם, מכל מקום כיון שכתוב אחר זה (פסוק לו): 'והמדינים מכרו אתו אל מצרים', למדנו שנמכר גם למדינים, וכאילו אמר: 'וימכרו אתו לישמעאלים, והישמעאלים מכרוהו למדינים, ויביאו אותו מצרימה', והכתוב קיצר בזה..."¹⁰.

אך עדיין יש לשאול: מדוע לא כתובה המכירה השניה בפירושו, ומדוע המדינים כתובים בתחילת הפסוק ולא בסופו?
נראה לענות על פי מה שכתב רש"י בכמה מקומות¹¹ שהתורה מסתירה את גנותם של ישראל ושל גדולי האומה, ולכן גם פה היא כתבה בצורה שיראה מפשט הפסוק שלא האחים הם שמכרו את יוסף, אלא המדינים, על מנת להסתיר את גנותם של האחים!¹²

2. על השאלה השניה מדוע ראובן לא ידע מהמכירה כתב רש"י (כט):
"במכירתו לא היה שם, שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו. דבר אחר – עסוק היה בשקו ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו".

⁹ עיין "דעת זקנים מבעלי התוספות", ריב"א, רע"ב, רא"ם ושאר מפרשי רש"י.

¹⁰ הרא"ם כאן לא חילק בין המדינים לבין המדינים ועיין על כך בסמוך, בפ"ג.

¹¹ במדבר ט, א; דברים א, א; בראשית יא, לב; שופטים יח, לא.

¹² עיין גם ברמב"ן לקמן מב, כא ובמאמרי "מדוע נשתעבדו ישראל במצרים ובזכות מה נגאלו?" ("שמעתין" גיליון 146 ובפרשת שמות) הערה 17 שם הרחבתי בענין זה.

פירושו הראשון של רש"י¹³ קשה ביותר: הרי מדותן, הסמוכה לשכם, ששם היו האחים, לחברון, ששם היה יעקב, מרחק הליכה של יותר מיומיים, ואם כן כיצד אפשר לומר שראובן הלך לאביו וחזר, ואחר כך בא לבדוק מה מצבו של יוסף בבור? וכי חשב ראובן שיוסף יהיה בבור חמישה ימים בלא לאכול ובלא לשתות וישאר חי?!

נראה ליישב בשתי אפשרויות: או שראובן רכב על סוס, וחזר עוד באותו היום, או שכוונת רש"י היא שראובן התחיל ללכת לכיוון חברון, אך מיד חזר להציל את יוסף.

פירושו השני של רש"י¹⁴, שראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו מבהיק במוסריותו: אף על פי שהאחים, שרצו להרוג את יוסף, ישבו לאכול כאילו לא קרה מאומה, ראובן, שהציל את יוסף ממות, לא הסתפק בכך שעשה טוב כעת והצילו ממות, אלא חזר לעסוק בתיקון חטאו הקודם!

3. על השאלה השלישית מדוע האחים התוודו רק על אי שמיעת תחנונו של יוסף, ולא על עצם מכירתו, כתב הרמב"ן (מב, כג): "חשבו להם **האכזריות לעונש גדול יותר מן המכירה**... כי היה אחיהם בשרם מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו..."¹⁵.

4. על השאלה הרביעית כיצד אמר יהודה על יוסף "ואחיו מת", כתב רש"י (מד, כ): "מפני היראה היה מוציא **דבר שקר** מפיו. אמר: אם אומר לו שהוא קיים, יאמר: 'הביאוהו אלי'".

5. על השאלה החמישית מדוע לא הכירוהו, כתב רש"י (מב, ח): "שיצא מאצלם בלא חתימת זקן, ועכשיו בא בחתימת זקן"¹⁶.
על ישיבתם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירותו כתב רש"י (מג, לג) שיוסף היה מכה בגביע ועושה עצמו כאילו הוא יודע. על "אלקים יחנך בני" ונתינת חמש ידות לבנימין לא כתב רש"י דבר שיענה על שאלות החזקוני.

לפני שנענה על השאלות המוסריות נעיין בשיטת הרשב"ם.

¹³ שמקורו בבראשית רבה פד, טו.

¹⁴ שהובא גם במפרשים נוספים (ר' אברהם בן הרמב"ם ורד"ק), ומקורו גם כן בחז"ל בבראשית רבה פד, יט.

¹⁵ א. מה שכתב הרמב"ן "עונש גדול יותר" כוונתו כנראה "חטא גדול יותר", וגם במקום אחר (בראשית יט, ח) השתמש הרמב"ן בביטוי "עונש" במקום "חטא". ועיין גם ברמב"ן במדבר י, לה.

¹⁶ ומקורו ביבמות פח ע"א, כתובות כז ע"ב וב"מ לט ע"ב.

ב. שיטת הרשב"ם

נאמר במפרשים הסבר אחר בהשתלשלות מכירת יוסף, שעל פיו כל השאלות שנשאלו על רש"י, הן חמש השאלות מפשט הפסוקים, והן שלוש השאלות המוסריות – אינן קשות כלל! יסוד שיטה זו נאמר בהסבר הרשב"ם על פסוק כ"ח, ובעקבותיו במפרשים נוספים, וכך נאמר בו:

"ויעברו אנשים מדינים – בתוך שהיו יושבים לאכול לחם, ורחוקים היו קצת מן הבור, לבלתי אכול על הדם, וממתינים היו לישמעאלים שראו, וקודם שבאו הישמעאלים עברו אנשים מדינים אחרים דרך שם, וראוהו בבור, ומשכוהו ומכרוהו המדינים לישמעאלים, ויש לומר שהאחים לא ידעו..."

עוד כתב החזקוני, בהמשך לדברי הרשב"ם: "ואחיו לא ידעו מאומה מכל זאת. וכשהלך ראובן אל הבור חשבו כולם: 'חיה רעה אכלתהו', ולא שיקרו לאביהם! שאם מכרוהו לשום אדם – לא היה גוי וממלכה בארבע פינות העולם שלא יבקשוהו, עד שידעו בירור הדבר אם הוא חי או מת! ועוד: אם היו מסופקים ממנו אם הוא חי או מת – מדוע לא הכירוהו במראה ובדבור, ובבנימין שאמר לו: 'אלקים יחנך בני', ובמשאת חמש ידות שלו, ובמה שהושיבם לפניו הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו? אלא כן הוא כמו שפירשנו"¹⁷.

לפי הרשב"ם והחזקוני אמנם יהודה הציע למכור את יוסף, והאחים שמעו את דבריו ושקלו האם למכור את יוסף לישמעאלים, אך הם לא החליטו למכרו, והמדינים שעברו שם הם שמשכו אותו ומכרו אותו לישמעאלים, ולא האחים!

על פי הסבר זה לא קשות כל השאלות שנשאלו על רש"י:

1. האחים לא מכרו את יוסף, אלא המדינים משכוהו מהבור ומכרוהו לישמעאלים (תשובה לשאלה הראשונה מפשט הפסוקים, וכך לשאלה המוסרית הראשונה)!
2. ראובן חזר אל הבור כדי לחפש את יוסף, כיון שהאחים לא מכרו את יוסף, והם כלל לא ידעו שיוסף כבר נמשך מן הבור על ידי המדינים (תשובה לשאלה השנייה מפשט הפסוקים)!
3. האחים התוודו רק: "אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו", כי זה היה החטא היחיד שחטאו בו כלפי יוסף, ולא חטאו חטא נוסף במכירה (תשובה לשאלה השלישית מפשט הפסוקים)¹⁸!

¹⁷ בדרך זו פירשו גם רבנו בחיי, המלבי"ם והרש"ר הירש, ועיין עוד בספר "עיונים בספר בראשית" לנחמה ליבוביץ עמודים 284-285 (ומה שכתבה בסוף עמוד 284 "גם הרמב"ן", לא מצאתי שם).

¹⁸ עיין ברבנו בחיי (מב, כא) שכתב: "אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו – זה יורה כדעת הסוברים שלא מכרוהו אחיו מעולם, שאילו כן היה להם לומר: 'אבל אשמים אנחנו על אשר מכרנו את אחינו'. והאשם היה שהשליכו אותו לבור, כי אין ספק שהיה מתחנן להם שלא יעשו זאת ולא שמעו אליו".

4. כשיהודה אמר על יוסף "ואחיו מת" הוא אכן אמר את אשר חשב, ולא שיקר, שהרי כאשר ראובן לא מצא את יוסף בבור חשבו כל האחים שחיה רעה אכלתהו בתוך הבור (תשובה לשאלה הרביעית מפשט הפסוקים)!
5. האחים לא חשבו שמושל מצרים העומד לפניהם הוא יוסף אחיהם, כיון שהיו בטוחים שיוסף מת (תשובה לשאלה החמישית מפשט הפסוקים)!
6. האחים לא שיקרו ליעקב שקר גס, בהראותם כאילו הם חושבים שיוסף מת למרות ידיעתם שיוסף חי, כיון שהם באמת חשבו שהוא מת, ורק כדי להמחיש ליעקב את אשר חשבו, הם טבלו את הכותונת בדם (תשובה לשאלה המוסרית השנייה)!
7. האחים לא יצאו לחפש את יוסף למרות צערו של יעקב, כי חשבו שיוסף מת (תשובה לשאלה המוסרית השלישית)!
- נמצאנו למדים שהסבר הרשב"ם עונה כמעט ללא שום דוחק על כל השאלות שנשאלו על רש"י – הן השאלות שנשאלו בפשט הפסוקים והן השאלות המוסריות שנשאלו על האחים!

ג. מדוע לא הסביר רש"י כפירוש הרשב"ם?

- כיון שהסבר הרשב"ם עונה על כל שמונה השאלות שנשאלו על רש"י כמעט ללא שום דוחק, נשאלת השאלה: מדוע לא פירש רש"י כרשב"ם, שהמדינים הם שמכרו את יוסף לישמעאלים, אלא פירש שהאחים הם שמכרו את יוסף? כתב ה"שפתי חכמים" (לז, כח אות צ):
- "דאי המדינים משכו אותו מן הבור בלא ידיעת האחים ומכרו אותו, אם כן מאי זה דכתיב 'אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה' (מה, ד)? והא הם לא מכרו אותו!
- ועוד: למה לי למיכתב 'לכו ונמכרנו לישמעאלים'? והא לא מכרו אותו! אלא 'וימשכו' קאי על בני יעקב, והם מכרוהו לישמעאלים, וישמעאלים למדינים". כלומר כיון שהאחים לא מכרוהו, מה ראתה התורה לציין שהם חשבו למכרו?
- עוד ניתן לומר שהסיבה שגרמה לרש"י לפרש שלא כרשב"ם היא שבסמוך כתוב: "והמדינים מכרו אותו אל מצרים, לפוטיפר סריס פרעה שר הטבחים" (לז, לו), ואם המדינים מכרוהו לישמעאלים, כרשב"ם, הרי שהישמעאלים הם שמכרוהו למצרים, ולא המדינים!

נראה להביא ראיה נוספת לשיטת רש"י שהאחים הם שמכרוהו, מלשון הפסוק המתאר את ירידת האחים למצרים (מב, ג): "וירדו אחי יוסף עשרה", וכתב

רש"י שם: "ולא כתב **בני יעקב**, מלמד שהיו מתחרטים במכירתו, ונתנו ליבם להתנהג עימו באחוה, ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם"¹⁹. מרומז אם כן בפסוק שהשבטים רצו לפדות את יוסף, כלומר שהם ידעו שהוא חי ונמכר, ולא חשבו שהוא מת כמו שפירש הרשב"ם²⁰.

כיצד יענה הרשב"ם על הוכחות אלו?

על הוכחת ה"שפתי חכמים" שהאחים מכרוהו מהפסוק "אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה", כבר ענה הרשב"ם עצמו: "ואף על פי אשר כתוב: 'אשר מכרתם אתי מצרימה', יש לומר שהגרמת מעשיהם סייעה במכירתו". כלומר: מתוך שהאחים זרקו את יוסף לבור, נגרם לו שנמכר למצרים, ולכן שייך לומר: "אשר מכרתם אתי מצרימה".

אמנם לכאורה עדיין יש לשאול על הרשב"ם, שיוסף היה צריך לפרט להם יותר כיצד הגיע מהבור למצרים ולא להסתפק באמירה "אשר מכרתם אתי מצרימה", שהרי הם כלל לא מכרוהו, אלא השאירוהו בבור, והמדינים הם אשר הוציאוהו מהבור! ויש ליישב שיוסף חשב שהאחים ציוו למדינים להוציאו מהבור ולמכרו²¹.

על ההוכחה השניה של ה"שפתי חכמים", שמתוך שהתורה כתבה את הצעת יהודה למכרו, מוכח שהאחים מכרוהו ולא המדינים, נראה שלשיטת הרשב"ם היא נכתבה כדי ללמדנו שיהודה רצה להציל את יוסף ממיתה בבור והציע למכרו, וכדי שנבין מדוע נענש יהודה אחר כך שהורידוהו אחיו מגדולתו, ומדוע מתו אשתו ושני בניו²². וגם כדי ללמדנו שהאחים שמעו את הצעתו, אך הם לא קיבלו את דבריו!

¹⁹ ומקורו בבראשית רבה צא, מ ובתנחומא מקץ ח.

²⁰ עוד כתב הרא"ם (לו, כח): "וימשכו בני יעקב – לא המדינים שבצידו, דאם כן תהיה מלת 'וימכרו' דבקה עם המדינים, ולא יתכן שיזכיר הכתוב שמכרוהו, ולא יזכיר תחילה שקנאוהו".
וכן כתב ה"שפתי חכמים" שם בשם הרא"ם: "דייק מדכתיב 'וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו', ואי היו המדינים היאך היו רשאים למכרו? והא עדיין לא היה שלהם!"
יש להעיר שדבריהם אינם מובנים, שהרי כיון שהמדינים מצאו אדם בבור ולא ידעו למי הוא שייך, ממי הם יקנוהו?!

עוד נראה לומר על הוכחה זו שלא רק שלא קשה ממנה על הרשב"ם, אלא אדרבא, זהו שאמר יוסף: "גנב גנבתי מארץ העברים" (מ, טו), דהיינו: גנבתי מחירותי על ידי האחים שזרקוני לבור, ונגנבתי מהבור על ידי המדינים שלקחוני ומכרוני לישמעאלים.

²¹ כהסבר השני ברשב"ם, המובא לקמן בהערה 26.

²² סוטה יג ע"ב ורש"י בראשית לח, א. ועיין עוד בסנהדרין ו ע"ב: "ר' מאיר אומר: לא נאמר 'בוצע' אלא כנגד יהודה, שנאמר: 'ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו', וכל המברך את יהודה הרי זה מנאץ, ועל זה נאמר: 'ובצע ברך נאץ ד' (תהלים י, ג)", ועיין שם בתוספות ובמהר"ם ובמהרש"א. ועיין עוד ב"תורה שלמה" על הפסוק.

כשם שנכתב לפני כן שחלק מהאחים רצו להרוג את יוסף²³, וראובן לא הסכים להצעה זו והאחים קיבלו את דבריו²⁴!

על ההוכחה מהפסוק "והמדנים מכרו אתו אל מצרים" (לו, לו), כבר ענה הרשב"ם (שם): "מדן ומדין אחים היו, ומדן וישמעאלים אחד הם לפי הפשט. לכך הוא אומר כי מדנים מכרוהו, וישמעאלים הורידהו שמה, כי שניהם אחד הם לפי הפשט".

בדברי הרשב"ם מספר נקודות: א. המדנים אינם מדינים, שכן מדן אינו מדין, אלא אחיו, כמו שנאמר (כה, א-ב): "ויסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה. ותלד לו את זמרן ואת יקשן ואת **מדן ואת מדין** ואת ישבק ואת שוח".

ב. בתחילת פרק ל"ט נאמר: "ויסף הורד מצרימה, ויקנהו פוטיפר סריס פרעה שר הטבחים, איש מצרי, **מיד הישמעאלים אשר הורדהו שמה**". מפורש בפסוק זה שהישמעאלים הם שהורידו את יוסף למצרים ולא המדנים! אם כן ישנה סתירה לכאורה בין האמור בסוף פרק ל"ז: "והמדנים מכרו אתו אל מצרים, לפוטיפר סריס פרעה שר הטבחים", לבין האמור בתחילת פרק ל"ט, ולכן כתב הרשב"ם שכולם אחד על פי הפשט.

יש לציין שגם אם לא נאמר שהמדנים והמדינים והישמעאלים כולם אחד, כפירוש הרשב"ם, מכל מקום אין הוכחה לשיטת רש"י יותר מלשיטת הרשב"ם, שכן בפסוקים עצמם יש סתירה לכאורה, שמהאחד עולה קרוב יותר לשיטת רש"י, אך מהשני עולה כרשב"ם²⁵!

על ההוכחה מהפסוק "וירדו אחי יוסף עשרה", נראה שהרשב"ם יענה על פי מה שכתב הרד"ק: "וירדו אחי יוסף – ולא אמר 'בני יעקב', לפי שבסיבתו ירדו, ועתה בירידתם נפתר חלומו". לפי הרד"ק הפסוק ציין אותם כאחי יוסף לא מצד ההרגשה שלהם, אלא מצד ההשגחה האלקית, להדגיש את התגשמות החלום,

²³ רש"י בפרשת ויחי (מט, ח) כתב שהם היו שמעון ולוי. עיין שם בדבריו.

²⁴ עיין בספר "עיונים בספר בראשית" לנחמה ליבוביץ עמודים 286-287.

[יש להעיר שתי הערות על מה שכתבה בעמוד 286: א. על הראיה שהביאה מהפסוק "וישמע ישראל" (בראשית לה, כב) יש להעיר שפסוק זה אינו דומה כלל לפסוקנו, כיון ששם יש חידוש שיעקב שמע את המעשה שהיה בצינעה, וכדי שנבין את ביקורתו של יעקב לראובן בסוף ימיו (כפי שכתב הרשב"ם שם), אבל כאן שיהודה דיבר אל אחיו אין כל חידוש בכך שהם שמעו, ולכן נראה פירש רש"י שהם קיבלו את דבריו. אלא, שהרשב"ם יענה כפי שכתבנו, שהאחים שקלו האם לקבל את דברי יהודה.

ב. על מה שכתבה שאין כפרה ל"עבירת גנב איש ומכרו" כיון שנאמר בה "מות יומת", יש להעיר שאין לך דבר שעומד בפני התשובה, גם בדבר שנאמר בו "מות יומת", כפי שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה ספ"ג וספ"ד].

²⁵ עיין עוד ברמב"ן וברש"י הירש בפסוק כ"ה, ובראב"ע וברד"ק ובחזקוני וב"דעת זקנים מבעלי התוספות" ובספורנו וברא"ם וב"גור אריה" וב"שפתי חכמים" וב"אור החיים" הקדוש בפסוק כ"ח, ובספר "עיונים בספר בראשית" לנחמה ליבוביץ עמודים 282-279.

שיוסף אמר להם שהם ישתחוּ לו בענין התבואה, והם ניסו למנוע זאת, ואף על פי כן החלום התגשם, והם ירדו והשתחוּ לו בענין התבואה!²⁶

ד. כיצד יענו רש"י ורשב"ם על השאלות המוסריות?

יש להדגיש שאף על פי שלפי שיטת הרשב"ם יושבו כל השאלות המוסריות שנשאלו בתחילה על רש"י, מכל מקום ישנן שאלות מוסריות נוספות בפרשה, שקשות גם על שיטת הרשב"ם, שכן אף על פי שבסופו של דבר האחים לא מכרו את יוסף, מכל מקום הם חשבו בתחילה להורגו ולשקר את יעקב ולומר לו: "חיה רעה אכלתהו". כמו כן הם זרקו את יוסף לבור וישבו לאכול, כאילו מאומה לא קרה. אחר כך יהודה הציע למכרו, ושאר האחים לא מחו בו על כך. כמו כן הם שיקרו ליעקב באומרם לו על הכותונת: "זאת מצאנו" אף על פי שהם לא מצאוה כן, אלא הם הפשיטוה ממנו וטבלוה בדם!

יש לשאול אם כן מספר שאלות מוסריות גם על שיטת הרשב"ם:

1. כיצד יתכן שהאחים רצו להרוג את יוסף, אחר כך זרקוהו לבור, וחשבו למכור אותו לעבד, וכל זאת רק מפני שהוא חלם חלומות מלכות והביא עליהם דיבה?
  2. גם אם הם כעסו עליו – כיצד יתכן שהם התעלמו מכך שיעקב יצטער צער נורא כשישמע על המקרה?
  3. כיצד יתכן שאחרי שהאחים זרקו את יוסף לבור הם ישבו לאכול כאילו שום דבר לא קרה?
  4. כיצד יתכן שיהודה הציע למכור את יוסף והאחים לא מחו על כך?
  5. כיצד יתכן שהאחים שיקרו ליעקב באומרם לו על הכותונת: "זאת מצאנו"?
- כמובן ששאלות אלו קשות לא רק על הרשב"ם, אלא גם על רש"י, והשאלה האחרונה קשה על רש"י עוד יותר מאשר על הרשב"ם, שכן, כאמור לעיל, לפי הרשב"ם הם רק גרמו ליעקב לחשוב את מה שהם חשבו שבאמת קרה, בעוד שלפי רש"י הם גרמו ליעקב לחשוב את מה שהם ידעו שאיננו נכון כלל!

תשובה על חלק מהשאלות המוסריות כתבו הספורנו והמלבי"ם, ונראה שגם

רש"י וגם הרשב"ם יכולים להסכים לפירושים אלו:

²⁶ יש לציין שרשב"ם עצמו הביא פירוש נוסף, כעין שיטה אמצעית בין פירוש רש"י לפירוש הראשון: "ואף אם באת לומר 'וימכרו את יוסף לישמעאלים' כי אחיו מכרוהו, אם כן צריך לומר שהם ציוו למדינים סוחרים למושכו מן הבור, ואחר כך מכרוהו לישמעאלים". היתרונות שבפירוש זה הם שלפיו המילים "וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור" מתיחסות למדינים, והן מהוות המשך לנאמר בתחילת הפסוק: "ויעברו אנשים מדינים סוחרים", כפירושו הראשון של הרשב"ם, והפסוק מתפרש כפשוטו. כמו כן לפי פירוש זה מתפרש כפשוטו גם הפסוק "אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה". אך פירוש זה דומה בעיקרון לפירוש רש"י, וממילא קשות עליו כל שאר השאלות שנשאלו על רש"י, הן השאלות שנשאלו מפשט הפסוקים, שעליהן ענו רש"י והמפרשים, והן השאלות המוסריות שנשאלו על רש"י, שעליהן טרם נאמרה תשובה.

1. הסבר הספורנו

כתב הספורנו (לו, יח): "ויתנכלו אתו להמיתו – הנה לשון נכ"ל יורה על המצאה להרע, כמו 'אשר נכלו לכם' (במדבר כה, יח). אמר שחשבו את יוסף בלבם נוכל להמית, ושבא אליהם לא לדרוש שלומם, אלא למצוא עליהם עלילה, או להחטיאם, כדי שיקללם אביהם, או יענישם הא-ל יתברך, וישאר הוא לבדו 'ברוך מבנים' (על פי דברים לג, כד)... ובוזה הודיע מה היה למו בהיות כולם צדיקים גמורים, עד שהיו שמותם לפני ד' לזכרון (שמות כח, יב וכט), איך נועדו לב יחדו להרוג את אחיהם או למכרו, ולא נחמו על הרעה, כי גם כשאמרו 'אבל אשמים אנחנו על אחינו' (להלן מב, כא), לא אמרו שתהיה אשמתם על מכירתו או מיתתו, אלא על אכזריותם 'בהתחננו'. והנה הגיד הכתוב כי ציירו בלבם **וחשבו את יוסף לנוכל ומתנקש בנפשם להמיתם** בעולם הזה, או בעולם הבא, או בשניהם, והתורה אמרה: 'הבא להרגך השכם להורגו' (סנהדרין עב, א)".

עוד כתב הספורנו (לו, כה): "וישבו לאכל לחם – שלא היה כל זה בעיניהם תקלה או מכשול שימנעם מלקבוע סעודתם, כמו שהיה ראוי לצדיקים כמותם כשאירע תקלה על ידם, כמו שעשו ישראל אחר שהרגו את שבט בנימין, כאמרו: 'וישבו עד הערב לפני האלקים, וישאו קולם ויבכו בכי גדול, ויאמרו: למה ד' אלקי ישראל היתה זאת בישראל וכו' (שופטים כא, ב-ג). וכן דריוש המלך כשהשליך את דניאל בגוב האריות, דכתיב: 'ובת טות, ודחון לא הנעל קדמוהי' (דניאל ו, ו) יט ותרגומו: לך בתענית, ולא הכניסו לפניו שולחן לאכול ומיני זמר – רש"י ומצודות). וזה קרה להם **מפני שחשבו את יוסף לרודף**, שכל הקודם להורגו זכה כשאין דרך להציל הנרדף בזולת זה".

עוד כתב הספורנו (מב, כח): "מה זאת עשה אלקים לנו – שנתן בלב זה, עם היותו ירא אלקים, שיעשה לנו זאת כדי לכבוש אותנו לעבדים בבואנו אליו, כאומרם אחר כך: 'ולקחת אתנו לעבדים' (להלן מג, יח), וזה לשלם לנו מידה כנגד מידה על מכירת אחינו. והנה המכירה לא היתה מאתנו להרע, אבל היתה **מפני שחשבונו לרודף וכן מות**, ומה שלא הרגנוהו היה על צד החסד בהיותו אחינו"²⁷.

2. תוספת הסבר של המלבי"ם

המלבי"ם הרחיב יותר ובאר (לו, ד): "... כי עד עתה רק אחד מן הבנים היה הלב והסגולה, ויתר הבנים היו כקליפות"²⁸, וישמעאל נדחה מפני יצחק, ועשו מפני יעקב, ויצחק ויעקב ירשו ברכת אברהם הבכורה והברכה וירושת הארץ והדיבוק

²⁷ ועיין עוד בספורנו בראשית מב, כא; נ, כ; ב"חחם סופר" על התורה כאן לו, יח, ב"משך חכמה" מב, כב ובסדור הגר"א "אשי ישראל" בבאור "שיח יצחק" בד"ה ולעשות רצונו" (עמ' 181).

²⁸ עיין בכוזרי א, מז; א, צה (בתרגום אבן תבון, שזהו התרגום שהיה לפני המלבי"ם), ששם מקור הביטויים "לב וסגולה" מול "קליפה".

האלקי, ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות וישלחם, ועשו... נדחה מנחלת ד'. ובאשר... השבטים... ראו שיעקב אהב רק את יוסף, חשבו שזה מפני שחושב שהוא הלב והסגולה, ויתר בניו כקליפות, ובפרט שעשה לו כתונת פסים, שמורה שרוצה ליחדו לעבודת ד' ולתת לו מעלת הבכורה, ועל כן יציינהו בבגדי כהונה וכתונת בד קדש. ובאשר נדמה להם שהוא איש גאה ואיש זדון, משתרר עליהם ומוציא דבה להבאיש ריחם בעיני אביהם, בפרט מה שראו בענין החלומות כי חושב למלוך עליהם... על פי זה חשבו שהוא אם יצליח להטות לב אביו לכל זה, יהיה סילון ממאיר לבית יעקב. לכן חשבו לכלות קוץ מכאיב מן הכרם לתועלת כללי, לא מקנאת איש מרעהו, רק למען לא יחלל שרי קדש ויתן לחרם יעקב וישראל לגדופים (על פי ישעיהו מג, כח)."

עוד כתב המלבי"ם (לז, יד): "הוקבע בדעתם כי הוא רשע למות, וכי הוא רודף את הכללי". "שחשבו שרודף אותם ורוצה לאבד אותם בעולם הזה ובעולם הבא" (שם, יח)²⁹.

נראה לבאר יותר את דברי המלבי"ם והספורנו לגבי מה שכתבו שהאחים חשבו שיוסף רוצה לרדוף אותם בעולם הזה, על פי מה שעשו החשמונאים, שנלחמו נגד היוונים ויצאו להרוג וליהרג, לא מפני שהיוונים איימו על חייהם הגשמיים בעולם הזה, אלא מפני שהיוונים רצו "להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך". רואים שכאשר רוצים להעביר יהודי על דתו – הדבר דומה למציאות שבה רוצים להרוג אותו!³⁰

עוד יש להוסיף את מה שנאמר על אחד מגדולי ישראל לפני כאלף שנה, שכאשר בנו השתמד, ישב עליו "שבעה", כפי שיושבים על המת³¹. דהיינו שמי שאינו חלק מהסגולה האלקית הרי הוא כאילו מת!
כך גם התייחסו האחים למעשיו של יוסף: יוסף רוצה להוציאם מכלל ישראל, והרי זה כרדיפה! ולכן החשיבו האחים את יוסף, שרוצה לדחותם מהסגולה האלקית, כרודף שמותר להרגו. אבל אחר כך החליטו שלא להרגו בידיים, אלא להרגו בגרמא, בזריקתו לבור, או למכרו, כדי שלא יוכל להרע להם.

²⁹ כעין זה כתבו גם "דעת סופרים" כאן לז, ד; שם, יח-יט, "אמת ליעקב" (לרב יעקב קמנצקי, ניו יורק תשס"א) לז, יח, שיחות הרב נבנצל כאן, ובפרשת קדושים בשיחה "בצדק תשפוט עמיתך", ועיין עוד בחזקוני בפסוק ב בסופו בד"ה "ויבא יוסף", וב"שמירת הלשון" ח"ב פרשת וישב (בחלק מהדפוסים מצוין שם פרק יא). ועיין גם ב"קול התור" פ"ב סימן קנ"א.

³⁰ עיין ב"נר מצוה" למהר"ל בעמוד כב.
³¹ עיין ברא"ש במועד קטן פ"ג סימן נט ובהגה שם, ובט"ז ביורה דעה סימן ש"מ סק"ג ובספר חסידים סימן קצ ובהגהות "מקור חסד" שם אותיות א-ג (ובמאמרו של הרב אלחנן סמט "ויברח אבשלום... ואבשלום ברח... ואבשלום ברח..." ב"מגדים" גיליון יא עמוד 66 הערה 11).

לפי זה מיושבות השאלות המוסריות כיצד יתכן שהאחים חשבו להרוג את יוסף או למכרו, וזרקוהו לבור ואכלו אחר כך, כיון שהאחים היו בטוחים שהם עושים על פי הדין! ולמרות כל הכאב שגרמו ליעקב, הם חשבו שעדיף כאב זה על פני הכאב שכל בניו ידחו מעם ישראל³².

3. תוספת הסבר על פי המלבי"ם

יש להוסיף שהאחים חשבו שיעקב, באהבתו את יוסף יותר מאהבתו את שאר בניו, טועה, כשם שטעה יצחק שאהב את עשו יותר מאשר את יעקב, ורצה לברך את עשו ולא את יעקב³³, ולכן גם הרשו האחים לעצמם לשקר את יעקב אביהם! כיון שמצד אחד הם היו בטוחים שהם צודקים, ומצד שני הם ידעו שיעקב ודאי מתנגד לדעתם בכל תוקף, ולכן הם החליטו לעשות מעשה ולהעלימו מיעקב, אף שיש בו שקר, על מנת להציל את עם ישראל, בדומה למה שעשה אביהם, יעקב אבינו עצמו, לאביו יצחק, שלקח את הברכות המיועדות לעשו, ואמר על עצמו: "אנכי עשו בכרך", כדי שעם ישראל יקבל את הברכות ולא זרע עשו³⁴!

סיום

נמצאנו למדים שאף המעשים הקשים שעשו השבטים ליוסף לא נעשו מתוך קנאה אנושית פשוטה, ח"ו, אלא מתוך דאגה עמוקה לשלמות עם ישראל, ומתוך הבנה שעליהם מוטלת החובה לפעול כדי לשמור על שלמות זו, שהיא הציר המרכזי של חומש בראשית, בחירת ד' בעם ישראל.

³² נאמרו תירוצים נוספים על שאלה זו ב"מושב זקנים" בראשית לו, יח (וקשה על דבריו מדברי יעקב אבינו בבראשית לו, ט, וב"כלי יקר" לו, כו ומב, ו (ודבריו גם כן קשים), וב"אור החיים" הקדוש לו, כ (ודבריו גם כן קשים), ובשל"ה הקדוש בפרשת וישב (וגם דבריו אינם מרווחים).

³³ עיין ב"דעת סופרים" כאן לו, ב; שם, ד ובמאמר "מדוע רצה יצחק אבינו לברך את עשו הרשע ולא את יעקב הצדיק?" בפרשת תולדות, במחלוקת המפרשים האם רצה יצחק לברך את עשו בברכת אברהם, או רק בברכות גשמיות.

³⁴ עיין בהרחבה במאמר "כיצד יתכן שיעקב שיקר ליצחק?" בפרשת תולדות.